

ІСТОРІОГРАФІЯ

УДК 930.1:329 (477):323.3 “313”

**СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО
САМОСТІЙНИЦЬКОГО РУХУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1940-х років:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОГО ПОШУКУ****Олександр МАРУЩЕНКО**

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історіографії і джерелознавства, e-mail: kf@pi.if.ua
вул. Шевченка 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна*

У статті аналізуються основні тенденції та перспективи дослідження сучасною вітчизняною історіографією ключових аспектів історії українського самостійницького руху в роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Охарактеризовані збільшення документально-джерельної бази й активізація дослідницьких зусиль українських істориків у даній тематичній ніші, зумовлені, зокрема, відзначенням 75-річчя з часу створення Української повстанської армії. Звернено увагу на недостатньо з'ясовані аспекти проблеми, пов'язані з особливостями стратегії і тактики ОУН і УПА, ідеологією українського національно-визвольного руху та її еволюцією, початками УПА, співвідношенням стихійності й закономірності в її виникненні тощо. Охарактеризовані сучасні концептуально-теоретичні й методологічні підходи до вивчення теми, пов'язані з використанням методів соціальної, культурної, усної історії, проведень мікроісторичних досліджень, вивченням локального контексту, впровадженням антропологічного і просопографічного підходів, засад історичної біографістики та персоналістики.

Ключові слова: історіографія, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, український самостійницький рух, Друга світова війна, німецько-радянська війна 1941–1945 рр.

75-річчя з часу виникнення Української повстанської армії спонукає сучасних науковців уважно проаналізувати теперішній стан і дослідницькі перспективи вітчизняної історіографії антинацистського резистансу в Україні в 1941–1944 рр., який нині почав розглядатися в широкому загальноєвропейському й світовому контекстах і правомірно визначається саме як “рух Опору”. У новітніх дослідженнях цієї проблеми наголошується на існуванні в русі Опору в роки німецько-радянської війни двох основних течій і напрямів – національно-визвольного, самостійницького, повстанського й комуністичного (радянського), однак не існує однастайності в оцінці реального внеску кожного з названих чинників у перемогу над наці-фашизмом.

Є підстави говорити про справжній прорив, певний історіографічний бум на одному з найбільш сфальсифікованих донедавна напрямів наукового пошуку, а саме в дослідженні національно-визвольного руху в Україні під час Другої світової війни в усіх його проявах¹ і, зокрема, у вивченні історії й діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. І донині на різних рівнях відбуваються гострі дискусії з приводу визнання ОУН і УПА воюючою стороною в Другій світовій війні, юридичного оформлення статусу учасників національно-визвольної боротьби, загальної оцінки українського національно-визвольного руху у ХХ столітті та ряду інших². У цьому контексті доцільно навести думку відомого українського історика М. Ковалю про те, що діяльність ОУН і УПА є одним із найважливіших і водночас найсуперечливіших явищ в історії України ХХ століття й традиційними підходами й

¹ Олександр Лисенко, “Актуальні проблеми історії України періоду Другої світової війни”, у Українська повстанська армія – феномен національної історії: Матер. Всеукр. наук. конф. (Івано-Франківськ: Плай, 2003), 5.

² Ibid., 5–9.

однозначними оцінками – від суцільної апології до цілковитого заперечення – воно охарактеризовано бути не може³.

Дослідженню історії ОУН і УПА, яка викликає значний суспільний резонанс і контроверсійні тлумачення, сприяють введення в науковий обіг великої кількості нових архівних та історіографічних джерел, публікація документальних видань і великих серій збірників документів і матеріалів про УПА⁴, мемуарних і монографічних праць, численних наукових статей з проблеми, проведення міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій, робота Урядової комісії й робочої групи Інституту історії України НАН України з вивчення діяльності ОУН і УПА, до складу якої входили авторитетні фахівці з провідних академічних, архівних установ, вищих навчальних закладів; діяльність Центру досліджень визвольного руху у Львові⁵. Безумовно, це прискорить переведення дослідження історії й діяльності ОУН і УПА із площини виключно емоційно-конфронтаційної, ідеологічної та політичної в раціональну, правову, наукову й академічну, а також звільнить їх від численних пропагандистських міфів і нашарувань, поширених у радянській, російській, польській історіографіях, серед прихильників і апологетів бандерівської й мельниківської теорій виникнення і становлення УПА; сприятиме створенню реалістичної та об'єктивної історії ОУН та УПА, яка опиратиметься саме на наукові підвалини, що є одним із першочергових завдань вітчизняної історіографії.

Його реалізація неможлива без ретельного пошуку, опрацювання, введення в науковий обіг і публікації всього комплексу документів і матеріалів, зокрема радянського, німецького, польського, оунівсько-повстанського походження, що дозволить зробити вагомий крок в осмисленні складної історичної гами подій, пов'язаних з історією українського повстанського руху 40–50-х років ХХ ст., а також сказати собі й світові правду про ті трагічні сторінки нашої історії⁶.

Досягненню цієї мети сприятиме й активізація зусиль керівництва Української держави щодо справедливої оцінки українського національно-визвольного руху у ХХ столітті. Свідченням цього стали доручення Президента України від 20 квітня 2005 р. відповідним органам влади і науковим установам підготувати пропозиції для вироблення офіційної позиції стосовно руху ОУН і УПА з метою зміцнення злагоди в суспільстві та досягнення взаємопорозуміння й примирення між учасниками Другої світової війни та його Указ № 879 від 14 жовтня 2006 р. “Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху та сприяння процесу національного примирення”, який передбачав, зокрема, всебічне вивчення участі українців у Другій світовій війні, “здійснення ґрунтовних наукових досліджень... видання історичної та науково-популярної літератури з цих питань” в інтересах подальшого розроблення законопроекту про український національно-визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.⁷

Важливе значення в цьому контексті має і прийнятий Верховною Радою України у 2015 р. Закон України про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність

³ Михайло Коваль, *Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)*. (Київ: Альтернативи, 1999), 313.

⁴ *Літопис Української Повстанської Армії. Т. 1–53*. (Торонто, Львів: Літопис УПА, 1977–2016); *Літопис УПА. Нова серія. Т. 1–26*. (Київ, Торонто: Літопис УПА, 1995–2016); *Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 1–4*, упорядник В. М. Косик. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997–2000).

⁵ *Україна – Польща: важкі питання: Матеріали наукових семінарів істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”* (Варшава: Tysza, 1998–2001), Т. 1–2; Т. 3; Т. 4; Т. 5. (Луцьк: Терен, 2004), Т. 9. (Варшава: Тирса, 2006), Т. 10. (Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009), Т. 7; Т.8; *Український визвольний рух: Збірники 1–21*. (Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2003–2016).

⁶ Володимир Сергійчук, “Правду відкрили спецхрани”, у *Літопис УПА. Нова серія. Т. 4*. (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2002), 27; Юрій Шаповал, “Війна після війни”, у *Літопис УПА. Нова серія. Т. 3*. (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2001), 40.

⁷ Дмитро Веденєєв і Геннадій Биструхін, *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки*. (Київ: К.І.С., 2007), 30–31.

України у ХХ ст., який визнає такими осіб, що брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у той період, зокрема й у складі ОУН та УПА. Він передбачає також забезпечення Українською державою всебічного вивчення історії національно-визвольної боротьби українців у ХХ ст., підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до цієї теми, поширення об'єктивної інформації про український самостійницький рух минулого століття в Україні та за її межами.⁸

Про вихід проблематики українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни на якісно новий рівень вивчення й осмислення свідчить поява узагальнювальних праць А. Кентія⁹, Ю. Киричука¹⁰, І. Патриляка¹¹, А. Русначенка¹², а також колективної монографії “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси” й одноіменного Фахового висновку¹³, що стали підсумком тривалої багаторічної праці робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Для них загалом характерними є ґрунтовна джерельна основа, прагнення до об'єктивного й неупередженого, з дотриманням історичної правди й, по можливості, комплексного дослідження різноманітних аспектів українського самостійництва, етапів визвольної боротьби українців, а також намагання всебічно розглянути ті ключові питання історії й діяльності ОУН і УПА, які викликають нині дискусії в українському суспільстві. Вихід цих фундаментальних праць започаткував процеси очищення вітчизняної історії, історії українських національних рухів, партій і організацій різноманітних політичних орієнтацій і напрямів від характерних для радянської й комуністичної історіографії негативізму, а також від суб'єктивізму й упередженості науковців з української діаспори та деяких зарубіжних фахівців¹⁴.

Значний суспільний резонанс і увагу викликали монографії Д. Веденєєва й Г. Биструхіна, що вирізняються яскраво вираженою новизною і є першими узагальнюючими працями, в яких на основі широкого кола маловідомих документів ОУН і УПА, радянських і польських спецслужб, компартії розкривається таємний фронт українських національно-визвольних змагань, досліджується розвідувальна, контррозвідувальна, оперативно-бойова, диверсійно-

⁸ Закон України “Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті”, *Відомості Верховної Ради України*. 25 (2015): 1351–1353.

⁹ Анатолій Кентій, *Збройний чин українських націоналістів, 1920–1956. Історико-архівні нариси. Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942.* (Київ: Державний комітет архівів України; Центральний державний архів громадських об'єднань України, 2005); Анатолій Кентій, *Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. Історико-архівні нариси. Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942–1956.* (Київ: Державний комітет архівів України; Центральний державний архів громадських об'єднань України, 2008); Анатолій Кентій, *Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.).* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1999); Анатолій Кентій, *Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.).* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1998); Анатолій Кентій, *Нариси історії Організації українських націоналістів (1941–1942 рр.).* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1999); Анатолій Кентій, *Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис.* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1998); Анатолій Кентій, *Українська повстанська армія в 1942–1943 рр.* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1999); Анатолій Кентій, *Українська повстанська армія в 1944–1945 рр.* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1999).

¹⁰ Юрій Киричук, *Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика.* (Львів: Добра справа, 2003).

¹¹ Іван Патриляк, *“Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.).* (Львів: Часопис, 2012); Іван Патриляк, *Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 рр.* (Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2012).

¹² Анатолій Русначенко, *Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках.* (Київ: Пульсари, 2002).

¹³ *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси.* (К.: Наукова думка, 2005); *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА.* (Київ: Наукова думка, 2005).

¹⁴ Юрій Киричук, *Український національний рух*, 49.

терористична діяльність руху українських націоналістів, Української повстанської армії, її джерельно-історіографічна база, основні історичні типи спецпідрозділів українських націоналістів, біографії керівників ОУН і УПА у світлі документів органів держбезпеки з Галузевого державного архіву СБУ, чимала кількість яких авторами вперше була введена в науковий обіг і стала надбанням громадськості й фахівців¹⁵.

Заслугою Д. Веденєєва й Г. Биструхіна є те, що вони проаналізували український національно-визвольний рух у світлі норм міжнародного права і чинного законодавства України й обґрунтували такий фундаментальний висновок: “Безперечним і вкрай важливим для правової оцінки самостійницького руху є те, що формування УПА та озброєне підпілля ОУН виступали з чітко окресленою політичною метою відновлення суверенітету й територіальної цілісності України...”, а відтак “заперечення правомірності боротьби певних українських військово-політичних сил за самостійність, включаючи, зрозуміло ОУН та УПА, є нонсенсом у політико-правовому відношенні”¹⁶. Другий важливий висновок авторів полягає в тому, що порівняння властивостей українського повстансько-підпільного руху з усталеними нормами міжнародного гуманітарного права дає змогу поширити на нього міжнародно-правове визначення партизанського руху, який діяв на основі нових форм легітимності¹⁷.

Не залишилися непоміченими фахівцями і широкою громадськістю наукові студії Г. Стародубець, присвячені генезі й функціонуванню українського повстанського запілля середини 40-х рр. ХХ ст. У своїх численних публікаціях, зокрема двох монографіях¹⁸, на широкій архівній й історіографічній базі дослідниця розкриває сутність запілля, його структуру, принципи, особливості виникнення і становлення, територіальні межі та регіони поширення, періодизацію, основні функції (господарсько-економічну, військово-мобілізаційну, медико-санітарну, агітаційно-пропагандистську), морально-психологічний клімат та історичне значення.

Вагомість досліджень Г. Стародубець полягає насамперед у виокремленні і введенні до наукового обігу дефініції “повстанське запілля”, ґрунтовному концептуально-теоретичному, методологічному й фактологічному осмисленні даного історичного явища. Автор переконливо довела, що повстанське запілля стало третім після оунівського підпілля і Української повстанської армії важливим базовим структурним елементом, комплексною складовою цілісної системи національного руху Опору¹⁹, основним чинником матеріально-продовольчого та кадрового забезпечення УПА.

Науковий доробок Г. Стародубець має суттєве історіографічне значення, оскільки він сприяє розширенню понятійного апарату воєнно-історичної науки, суттєвому доповненню створюваної сучасною вітчизняною історіографією науково-теоретичної конструкції українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни, розширенню меж його пізнання, спонукає дослідників до вивчення вітчизняної історії на мікрорівні, тобто на рівні почувань, переживань, сприйняття складних подій воєнного та повоєнного часу з боку не загалом безликого народу, а, врешті-решт, окремої людини²⁰.

¹⁵ Дмитро Веденєєв і Геннадій Биструхін. *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки.* (Київ: К.І.С., 2007); Дмитро Веденєєв і Геннадій Биструхін. *Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945).* (Київ: Генеза, 2006); Дмитрій Веденєєв, *Одиссея Василя Кука. Воєнно-політичний портрет последнего командующего УПА.* (Київ: К.І.С., 2007); Дмитро Веденєєв і Геннадій Биструхін. “*Повстанська розвідка діє точно й відважно...*”: *Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки.* (Київ: К.І.С., 2006).

¹⁶ Дмитро Веденєєв і Геннадій Биструхін. *Меч і тризуб*, 324.

¹⁷ *Ibid.*, 346–347.

¹⁸ Галина Стародубець, *Генеза українського повстанського запілля.* (Тернопіль: Підручники і посібники, 2008); Галина Стародубець, *Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років).* (Тернопіль: Підручники і посібники, 2006).

¹⁹ *Ibid.*, *Українське повстанське запілля*, 454, 456.

²⁰ *Ibid.*, 10, 48.

Яскравим свідченням ґрунтовного вивчення проблематики українського національно-визвольного руху на сучасному науковому і концептуально-методологічному рівні та на новому джерельному матеріалі стали монографії І. Патриляка²¹. Їх особливістю є саме комплексний і синтетичний характер, застосування й упровадження методів історії повсякденності, соціальної, усної, гендерної історії, мікроісторичних, історико-антропологічних і просопографічних досліджень, а головним завданням – розкриття на основі системного аналізу ключових подій і явищ масштабної визвольної боротьби українського народу від кінця 1930-х – до кінця 1950-х рр. Воно реалізується автором шляхом об'єднання й глибокого і ретельного дослідження двох великих періодів історії українського визвольного руху – діяльності підпілля ОУН й УПА під час Другої світової війни та в повоєнні десятиліття, розділити які, за словами І. Патриляка, надзвичайно складно, оскільки як у період війни, так і в перші роки після її завершення підпільно-партизанська боротьба за незалежність мала найбільш масовий, безкомпромісний і збройний характер²². Такий підхід уможливив підготовку і написання автором вельми цікавих і змістовних фундаментальних узагальнюючих праць, які дають масштабне і максимально повне уявлення про український антикомуністичний рух у досліджуваний період, сприяють реконструкції організаційної, державотворчої та військової діяльності ОУН і УПА в роки Другої світової війни та після її завершення, презентують об'єктивне, але водночас україноцентричне бачення вказаної проблематики, вводять український національний рух Опору в широкий європейський і світовий контекст подій Другої світової війни, історії національно-визвольних і антиколоніальних рухів ХХ ст.

Реконструючи “колективний портрет” українського повстанця, І. Патриляк ледь не першим із дослідників використав унікальне історичне джерело – евіденційні (пам'ятні або облікові) картки воїнів УПА, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Київ. Просопографічний метод дослідження сприяв відтворенню автором достатньо адекватного “колективного портрета” українського повстанця з Волині, зокрема, групи “Богун” УПА-Північ, на зламі 1943–1944 рр., з особливим наголосом на таких ознаках, як регіональне походження й національна належність вояків УПА, їхнє соціальне походження, професія, вік, освіта, сімейний стан, служба в іноземних арміях, військові звання та спеціальності, поранення, підвищення, нагороди, покарання псевдовояків УПА тощо²³.

Результатом цього аналізу стали важливі наукові висновки І. Патриляка про те, що УПА мала тенденцію до перетворення на всеукраїнську армію, що її програмні цілі й ідеї були близькими та зрозумілими для українців із різних регіонів УРСР та за її межами; що український національно-визвольний рух, репрезентований оунівським підпіллям й УПА, складався не з “петлюрівських недобитків”, а був робітничо-селянським і аж ніяк не буржуазним чи куркульським²⁴.

Полемізуючи із сучасними звинуваченнями скептиків і критиків на адресу лідерів воюючої України в політичній короткозорості, нерозумінні приреченості своєї боротьби за незалежність, національному фанатизмі, нездатності до компромісів тощо, І. Патриляк слушно зауважує, що ці “помилки” добре видно лише з погляду сьогодення, і 70 років тому вони зовсім не були очевидними. Вчений переконаний, що тактика, обрана ОУН (а після її розколу – ОУН (б)) для досягнення стратегічної державотворчої мети, в основному була правильною, а ідея створення Української держави в роки Другої світової війни й у перші повоєнні роки мала шанси на свою реалізацію. Однак їхнє втілення, вважає І. Патриляк, залежало від позитивних і сприятливих геополітичних умов і обставин, які, на жаль, створювались не українськими, а зовнішніми політичними чинниками²⁵.

Важливим підсумком академічного дослідження українськими істориками проблематики ОУН і УПА на нинішньому історіографічному етапі ми вважаємо висновок про те, що у

²¹ Іван Патриляк, *“Встань і борись! Слухай і вір...”*; Патриляк, *Перемога або смерть*.

²² *Ibid.*, *“Встань і борись! Слухай і вір...”*, 10.

²³ Іван Патриляк, *“Встань і борись! Слухай і вір...”*, 257–283; Патриляк, *Перемога або смерть*, 150–226.

²⁴ *Ibid.*, *“Встань і борись! Слухай і вір...”*, 259, 264, 265; Патриляк, *Перемога або смерть*, 191, 199, 202.

²⁵ Іван Патриляк, *“Встань і борись! Слухай і вір...”*, 383, 551, 552.

своїй переважній частині новітня наукова вітчизняна історіографія, виходячи з усвідомлення складності та неоднозначності українського націоналістичного руху 1920–1950-х рр., не заперечуючи його “світлі й темні сторони”, націлена на висвітлення його позитивного досвіду, не ставить під сумнів антиімперський, спрямований на творення власної національної держави характер цього руху, його масовість, тривалість, активність і масштабність; зорієнтована в ідеологічному плані на активне пропагування ідеї української самостійної держави, що кардинально відрізняє її від радянської історіографії²⁶. Українська повстанська армія розглядається в сучасній вітчизняній історіографії як форма військової самоорганізації українського народу, його збройна сила для опору як радянському, так і німецькому тоталітарним режимам із метою національного визволення й установа незалежної державності України²⁷. Створення й діяльність УПА, цього унікального чинника й найбільшого феномену національної історії ХХ століття, стали тією ланкою історичного процесу, яка забезпечила перманентність і тяглість національно-визвольного руху українського народу за власну державність, засвідчила його волю до самоствердження й самореалізації²⁸. Розгляд проблематики ОУН і УПА саме в такому контексті сприятиме, на наш погляд, і виконанню фундаментального завдання українських науковців – побудові нової концепції вітчизняної історії, визначальним принципом чого виступає, за висловом відомого українського історика О. Реєнта, тяглість і генетична спорідненість усіх без винятку спроб українського народу набути державність²⁹.

Перспективне значення для поглиблення досліджень проблематики ОУН і УПА та встановлення історичної правди про них мають висновки про масовий, народний, виразно антиімперський і антитоталітарний, спрямований на здобуття власної державності характер українського національно-визвольного руху доби Другої світової війни. Його основу становили середняцько-бідняцькі елементи українського села й розгорнувся він, як вважає А. Русначенко, у формі національної революції, збройним виявом якої й стала УПА³⁰.

У працях сучасних істориків УПА розглядається як складова частина європейського руху Опору, адже історія не знала національно-визвольної боротьби подібного розмаху, тривалості, безкомпромісності й напруги в умовах величезної нерівності сил, повної відсутності будь-якої допомоги з боку зовнішнього світу й опори лише на підтримку власного народу³¹.

Серед найбільш складних, дискусійних і жваво обговорюваних питань історії українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни слід виділити місце, роль і значення боротьби УПА в широкому європейському й світовому контекстах, тривалому процесі українського державотворення; стратегію і тактику ОУН і УПА (двофронтова боротьба, опір радянській владі з 1944 р.) та їх доцільність і виправданість; ідеологію національно-визвольного руху та її еволюцію; початки УПА й роль у її створенні ОУН(б), ОУН(м), Поліської Січі Т. Бульби-Боровця; співвідношення стихійності й закономірності в її виникненні; причини постання УПА у волинсько-поліському регіоні, її чисельність, питання про першого командира УПА (Д. Клячківський, Р. Шухевич, В. Івахів, Т. Бульба-Боровець), статус і харак-

²⁶ Людмила Гриневич, “Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби в сучасній Україні”, у *Протистояння: звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. 1996–1998 рр.* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1999), 10–20.

²⁷ Оксана Здіорук, “УПА: між ідеологічними стереотипами і правом. Пошуки шляхів національного примирення”, *Віче*. 10 (2002): 44, 45.

²⁸ Володимир Кучер, “Рец. на: Україна партизанська. 1941–1945 рр. Партизанські формування та органи керівництва ними. Наук.-довід. видання. Київ: Парламентське видавництво, 2001–319 с.”, *Український історичний журнал*. 1 (2003): 137; Олександр Реєнт, “Настав час сказати правду про УПА”, у *Українська повстанська армія – феномен національної історії: Матер. Всеукр.наук.конф. (Івано-Франківськ: Плай, 2003)*, 4.

²⁹ Олександр Реєнт, “Настав час сказати правду”, 4.

³⁰ Анатолій Русначенко, *Народ збурений*, 401, 402, 498–503.

³¹ Андрій Боляновський, “Німецька окупаційна адміністрація і національний рух Опору України у 1941–1944 роках”, *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 238. Праці історико-філософської секції* (1999): 379–381; Віктор Коваль, “Вступ”, у *Літопис УПА. Нова серія. Т. 1.* (Київ, Торонто: Літопис УПА, 1995), 9.

тер (надпартійна, позапартійна, бандерівська, бульбівська, повстанська, партизанська); консолідаційний процес і переговори з мельниківцями й бульбівцями; взаємини УПА з німцями, радянськими партизанами, єврейським населенням; участь в українсько-польському конфлікті й подіях на Волині й у Галичині 1943–1944 рр.; терористичні методи в діяльності ОУН і УПА; дипломатичні й міжнародно-правові аспекти українського національно-визвольного руху та функціонування його спецслужб. Необхідна чіткість і в термінологічному вивченні суті процесів, які відбувалися в 30–50-х роках ХХ ст. у Західній Україні й щодо яких у літературі існують різні дефініції (“національно-визвольний рух”, “самостійницький рух”, “національно-визвольна війна”, “революційно-визвольний рух”, “громадянська війна”, “національна революція”, “друга революція”, “незавершена революція”).

Важливою й актуальною справою залишається, на думку знаного львівського історика Ю. Сливки, підготовка широкомасштабного дослідження Української повстанської армії не як регіонального явища (з точки зору передумов її виникнення та діяльності), а в широкому загальноукраїнському контексті з урахуванням визначальних причин виникнення Другої світової війни та геополітичних прагнень її головних суб’єктів. Це, вважає Ю. Сливка, дозволило б уникнути багатьох усталених стереотипів і штампів та внести суттєву корекцію в характеристику політики керівництва УПА, краще збагнути мотиви його дій та кінцеву мету, розглядати ту чи іншу концепцію та дії керівництва ОУН і УПА не як застиглу догму, раз і назавжди визначену позицію, а в еволюції на кожному етапі його діяльності³². Такий підхід став би на заваді спробам беззастережної дискредитації й компрометації українського визвольного руху, його активних учасників і симпатиків; звинуваченню їх у колабораціонізмі, запродавстві тощо, оскільки у світлі сучасних історичних знань вони полишені реального змісту, й члени ОУН та УПА займають почесне місце в довгому ряду героїчних борців за волю й державність українського народу³³.

Важливим елементом сьогоднішнього дослідження українського визвольного руху у ХХ ст. є історична персоналістика і біографістика, оскільки створення персоналій лідерів і активних учасників національно-визвольного руху дозволять відтворити колективний портрет борців за волю України й вийти на рівень типологізації й історико-антропологічного та просопографічного аналізу образу повстанця, революціонера, дисидента³⁴. У цьому контексті особливий інтерес викликає генерал-хорунжий УПА Роман Шухевич – ключова постать українського визвольного руху у 30–50-х роках ХХ ст., що посідає виняткове місце в галереї національних борців ХХ століття і якому цього року виповнилось би 110 років від дня народження.

Не зважаючи на значущість фігури Р. Шухевича, в історіографії його діяльність досі не досліджена належним чином. Як зауважує М. Посівнич, однією з причин цього є те, що величезний пласт документів і матеріалів, які містять факти з життя цього видатного діяча українського визвольного руху, є недоступним. Абсолютна більшість цих матеріалів знаходиться в спецфондах і сховищах різних відомчих архівів як таємні документи, що, по суті, є продовженням політики окупаційних режимів, спрямованої на нейтралізацію історичної пам’яті українського народу³⁵.

У цьому зв’язку непересічною археографічною подією став вихід низки капітальних документальних збірників, присвячених життю та військово-політичній і державотворчій діяльності Р. Шухевича³⁶. Вони містять чимало спогадів і декілька сотень уперше введених до

³² Юрій Сливка, “... А ти, слава Україні, не забудь за мене!..”, у *Армія безсмертних. Повстанські світлина*, відповідальний редактор і упорядник Володимир В’ятрович. (Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2002), 11.

³³ Анатолій Кентій і Володимир Лозицький, “На переломі: Рік 1948”, у *Літопис УПА. Нова серія. Т. 6*. (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2003), 25.

³⁴ Олександр Реєнт, “Український національно-визвольний рух ХІХ–ХХ століть: проблеми методології та історичної пам’яті”, *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 14 (2008): 17.

³⁵ Микола Посівнич, “Діяльність Романа Шухевича в бойовій референтурі УВО-ОУН (1923–1938 рр.)”, *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 14 (2008): 190.

³⁶ *Літопис Української Повстанської Армії. Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка”*, Головний Командир УПА, редактори Петро Й. Потічний та Микола Посівнич. (Торонто, Львів: Видавництво

наукового обігу унікальних документів радянської карально-репресивної системи, зокрема, з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, становлять серйозну базу для дослідження біографії Головного командира УПА і є цінним джерелом до вивчення його героїчного і жертвовного чину.

Однією з перших спроб наукового, академічного вивчення постаті Головного командира УПА стала Всеукраїнська наукова конференція “Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі ХХ століття”, присвячена 100-річчю Р. Шухевича, яка відбулася у травні 2007 року у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника³⁷. У доповідях І. Гаврилів, Д. Веденєєв, О. Лисенка, М. Литвина, І. Патриляка, М. Пелешок, М. Посівнича, Т. Ремарчука, Т. Федоріва та інших науковців висвітлені громадсько-політична, державотворча й військова діяльність Р. Шухевича, розроблення ним стратегії й тактики українського визвольного руху в роки Другої світової війни і в післявоєнний період, джерело-знавчо-історіографічні аспекти життя й діяльності Р. Шухевича, його взаємини з іншими провідними діячами українського державницького руху тощо³⁸.

Важливе історіографічне значення мають доповіді та повідомлення, виголошені на науковій конференції “Роман Шухевич – провідник українського визвольного руху”³⁹, що проходила у травні 2007 р. у Львові, і які послідовно розкривають різні етапи життя і діяльності цього “Прометея українського здвигу”⁴⁰, створюють його загальний образ і з’ясовують місце та роль в українській історії.

Вітчизняні історики дійшли принципових висновків, що дозволяють об’єктивно оцінити величну постать Р. Шухевича в історії України ХХ ст. Наголошуючи на безсумнівності визначальної ролі Р. Шухевича у розгортанні українського визвольного руху в ХХ ст., В. В’ятрович стверджує, що саме Р. Шухевич як керівник ОУН, а згодом і УПА, спричинився до розгортання боротьби цих структур на загальнонаціональному рівні, згодом до зміни тактики збройної боротьби з широкими повстанських форм на підпільні⁴¹. На думку О. Лисенка, завдяки військовому хисту Р. Шухевича Українська повстанська армія перетворювалася на потужний військово-

“Літопис УПА”, 2007); *Літопис УПА. Нова серія. Том 10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали.* (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2007); *Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Т. 1, 2,* за ред. В. Сергійчука. (Київ: Галузевий державний архів СБУ, 2007)..

³⁷“100 років від дня народження Романа Шухевича”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008).

³⁸ Ігор Гаврилів, “Український націоналіст: бойовий шлях Романа Шухевича”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Дмитро Веденєєв, “Роман Шухевич як розробник стратегії і тактики підпілля ОУН(б) у післявоєнний період”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Олександр Лисенко, “Військова діяльність Романа Шухевича”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Микола Литвин, “Громадсько-політична й державотворча діяльність Романа Шухевича”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Іван Патриляк, “Діяльність Романа Шухевича на початку Другої світової війни”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Марія Пелешок, “Спогади як джерело до вивчення особистості Романа Шухевича”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Посівнич, “Діяльність Романа Шухевича”; Тарас Ремарчук, “Роман Шухевич – стратег боротьби ОУН та УПА з радянським режимом”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008); Тарас Федорів, “Степан Бандера й Роман Шухевич: до питання про взаємини провідних діячів ОУН 30–50-х рр. ХХ ст.”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008).

³⁹ *Український визвольний рух. Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича.* (Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2007).

⁴⁰ Володимир В’ятрович, “Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950)”, за ред. В. Сергійчука. Київ, 2007. Т. 1. 640; Т. 2. – 584, у *Український визвольний рух. Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича.* (Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2007).

⁴¹ Володимир В’ятрович, “До питання концепції українського визвольного руху у ХХ столітті”, *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 14 (2008): 35–36.

політичний чинник, реального учасника Другої світової війни, одну з “воюючих сторін”, що мала власні програмні документи, політичні гасла й інструмент їх утілення в життя⁴². Важливою є також точка зору М. Посівнича про те, що діяльність Р. Шухевича, цього символу незламності України, в Українській військовій організації, Організації українських націоналістів, Українській повстанській армії, Українській головній визвольній раді стала важливою запорукою розвитку цих структур та утвердження їхньої провідної ролі у боротьбі українців за свою незалежність.⁴³

А. Кентій і В. Лозицький, автори одного з перших найретельніше опрацьованих на сьогодні життєписів Р. Шухевича, що містить багато цікавих фактів і узагальнень,⁴⁴ характеризують його як непересічну постать, видатного організатора, зрілого політичного керівника українського визвольно-революційного руху, талановитого Головного командира УПА, який усвідомив необхідність демократизації деяких організаційних та ідеологічних засад діяльності ОУН, зорієнтував Організацію на створення всеукраїнського політичного представництва у формі УГВР⁴⁵. Завдяки цьому, наголошують автори, український визвольно-революційний рух, спочатку репрезентований лише ОУН, набув з літа 1944 р. загальноукраїнського значення, позбавився монопартійних впливів і почав просуватись на схід⁴⁶.

Отже, на порядок денний розвитку української воєнної історіографії виходить потреба у створенні наукової біографії Р. Шухевича з реалістичним потрактуванням, за словами Ю. Шаповала, непростих колізій його життя та діяльності⁴⁷. Перші спроби біографічного історіописання Р. Шухевича на засадах сучасних методологічних підходів та авангардного дослідницького інструментарію здійснені М. Вахулою, О. Ісаюк, А. Кентієм, В. Лозицьким, М. Посівничем⁴⁸. Сподіваємось, що актуальний дослідницький проект зі створення академічної біографії Р. Шухевича буде найближчим часом реалізований у сучасній Україні, за незалежність і волю якої він віддав своє героїчне життя.

Подальші дослідження історії, бойової і державотворчої діяльності УПА – армії, яка не капітулювала, не склала зброї, а була до останнього бійця знищена⁴⁹, потребуватимуть якомога ширшого залучення нових репрезентативних джерельних масивів – матеріалів особистого походження, листування, щоденників, повстанської преси і публіцистики, слідчих справ учасників національно-визвольного руху, впровадження мікроісторичних досліджень і вивчення локального контексту, підготовки нових різножанрових наукових і науково-популярних праць, написаних із використанням методів не тільки політичної і мілітарної, а й соціальної, культурної, усної історії та історії повсякденності. Актуальними і затребуваними залишаються морально-етичні, гуманістично-антропологічні та просопографічні підходи й критерії історичного дослідження, розкриття людського виміру тієї жорстокої епохи, а також необхідність створення історико-біографічних досліджень і довідково-енциклопедичних видань з досліджуваної проблеми. Це сприятиме руйнації усталених ідеологем і стереотипів, що живлять радянсько-росій-

⁴² Олександр Лисенко, “Військова діяльність Романа Шухевича”, 29.

⁴³ Микола Посівнич, “Роман Шухевич (30.VI.1907 – 5.III.1950)”, у *Літопис Української Повстанської Армії. Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка”. Головний Командир УПА*. (Торонто, Львів: Літопис УПА, 2007), 7.

⁴⁴ Руслан Забілий, “Літопис УПА”. Нова серія. Київ, Торонто, 2007. Т. 10: Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали. 815, *Український визвольний рух*. 10 (2007): 341.

⁴⁵ Анатолій Кентій і Володимир Лозицький, “Від бойовика УВО до Головного Командира УПА”, у *Літопис УПА. Нова серія. Том 10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали*. (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2007), 9–77.

⁴⁶ Кентій і Лозицький, “Від бойовика УВО до Головного Командира УПА”, 9–77.

⁴⁷ Юрій Шаповал, “Роман Шухевич і політика пам’яті в сучасній Україні”, *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 14 (2008): 33.

⁴⁸ Мар’ян Вахула, “Роман Шухевич – військовий і політичний діяч України”, (Автореферат дис. ... канд. іст. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010); Олесь Ісаюк, *Роман Шухевич*. (Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2015); Кентій і Лозицький, “Від бойовика УВО до Головного Командира УПА”; Микола Посівнич, “Роман Шухевич (30.VI.1907 – 5.III.1950)”.

⁴⁹ Іван Патриляк, *Перемога або смерть*, 502.

ські тлумачення українського самостійницького, повстанського руху доби Другої світової війни й повоєнного часу та його остаточному загальнонаціональному і суспільному визнанню, що є надзвичайно важливим для посилення і повноцінної реалізації українського національного проекту й стабільного розвитку Української державності в нинішніх складних умовах внутрішніх і геополітичних викликів⁵⁰.

MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF THE UKRAINIAN INDEPENDENCE MOVEMENT OF THE FIRST HALF OF 1940s: STATE AND PERSPECTIVES OF SCIENTIFIC RESEARCH

Olexandr MARUSCHENKO

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of Historiography and Source Studies,

Shevchenko str., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary

The article analyses main research tendencies and perspectives of the modern Ukrainian historiography of the key aspects of history of the Ukrainian independence movement during the German-Soviet war of 1941–1945. The article characterises the increasing availability of documents and scientific sources. It emphasises recent research activity of Ukrainian historians in this particular field, which has been triggered by the 75th anniversary of the Ukrainian Insurgent Army. The article deals with the understudied issues of the Ukrainian Insurgent Army and the Ukrainian Nationalist Organization strategy and tactics, with the ideology of the Ukrainian national liberation movement and its evolution. It also dwells on the problem of a reasonable vs. accidental appearance of the Ukrainian Insurgent Army. The article also highlights modern theoretical and methodological approaches towards this problem as they are connected with the methods of social and cultural history, micro-historical researches, study of the local context, implementation of the anthropological and prosopographical approaches, principles of the historical bibliography.

Keywords: *historiography, the Ukrainian Nationalist Organization, the Ukrainian Insurgent Army, the Ukrainian independence movement, World War II, German-Soviet war.*

REFERENCES

Bolyanovs’kyy, Andriy. “Nimets’ka okupatsiyna administratsiya i natsional’nyy rukh Oporu Ukrayiny u 1941–1944 rokakh”, *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. T. 238. Pratsi istoriko-filosofskoyi sektsiyi (1999).

Havryliv, Ihor. “Ukrayins’kyy natsionalist: boyovyy shlyakh Romana Shukhevycha”, *Halychyna: naukovyy i kul’turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys*. 14 (2008).

Hrynevych, Lyudmyla. “Istoriya OUN, UPA na tli politychnoyi borot’by v suchasniy Ukrayini”, u *Protystoyannya: zvernennya, zayavy, lysty hromads’kykh orhanizatsiy, politychnykh partiy, hromadyan Ukrayiny do Komisiyi z vyychennya diyal’nosti OUN-UPA. 1996–1998 rr.* (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1999).

Fedoriv, Taras. “Stepan Bandera y Roman Shukhevych: do pytannya pro vzayemny providnykh diyachiv OUN 30–50-kh rr. KHKH st.”, *Halychyna: naukovyy i kul’turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys*. 14 (2008).

Isayuk, Olesya. *Roman Shukhevych*. (Kharkiv: Knyzhkovyy klub “Klub simeynoho dozvillya”, 2015).

Kentiy, Anatoliy. *Zbroynny chyn ukrayins’kykh natsionalistiv, 1920–1956. Istoryko-arkhivni narysy*. T. 1. *Vid Ukrayins’koyi Viys’kovoyi Orhanizatsiyi do Orhanizatsiyi Ukrayins’kykh Natsionalistiv. 1920–1942.* (Kyiv: Derzhavnyy komitet arkhiviv Ukrayiny; Tsentral’nyy derzhavnyy arkhiv hromads’kykh ob’yednan’ Ukrayiny, 2005).

Kentiy, Anatoliy. *Zbroynny chyn ukrayins’kykh natsionalistiv. 1920–1956. Istoryko-arkhivni narysy*. T. 2. *Ukrayins’ka povstans’ka armiya ta zbroyne pidpillya Orhanizatsiyi ukrayins’kykh natsionalistiv. 1942–1956.* (Kyiv: Derzhavnyy komitet arkhiviv Ukrayiny; Tsentral’nyy derzhavnyy arkhiv hromads’kykh ob’yednan’ Ukrayiny, 2008).

Kentiy, Anatoliy. *Narys borot’by OUN-UPA v Ukrayini (1946–1956 rr.)*. (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1999).

Kentiy, Anatoliy. *Narys istoriyi Orhanizatsiyi ukrayins’kykh natsionalistiv (1929–1941 rr.)*. (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1998).

⁵⁰ Іван Патриляк, *Перемога або смерть*, 503–505.

- Kentiy, Anatoliiy. *Narysy istoriyi Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv (1941–1942 rr.)*. (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1999).
- Kentiy Anatoliiy. *Ukrayins'ka viys'kova orhanizatsiya (UVO) v 1920–1928 rr. Korotkyy narys*. (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1998).
- Kentiy, Anatoliiy, *Ukrayins'ka povstans'ka armiya v 1942–1943 rr.* (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1999).
- Kentiy, Anatoliiy. *Ukrayins'ka povstans'ka armiya v 1944–1945 rr.* (Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 1999).
- Kentiy, Anatoliiy i Lozyts'kyy, Volodymyr. “Vid boyovyka UVO do Holovnoho Komandrya UPA”, u *Litopys UPA. Nova seriya. Tom 10. Zhyttya i borot'ba henerala “Tarasa Chuprynky” (1907–1950). Dokumenty i materialy*. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2007).
- Kentiy, Anatoliiy i Lozyts'kyy, Volodymyr. “Na perelomi: Rik 1948”, u *Litopys UPA. Nova seriya. T. 6*. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2003).
- Kyrychuk, Yuriy. *Ukrayins'kyy natsional'nyy rukh 40–50-kh rokiv KHKH stolittya: ideolohiya ta praktyka (L'viv: Dobra sprava, 2003)*.
- Koval', Viktor. “Vstup”, u *Litopys UPA. Nova seriya. T. 1*. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 1995).
- Koval', Mykhaylo. *Ukrayina v Druhiy svitoviy i Velykiy Vitchyznyaniy viynakh (1939–1945 rr.)*. (Kyiv: Vydavnychyy dim “Al'ternatyvy”, 1999).
- Koval', Viktor. “Vstup”, u *Litopys UPA. Nova seriya. T. 1*. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 1995).
- Koval', Mykhaylo. *Ukrayina v Druhiy svitoviy i Velykiy Vitchyznyaniy viynakh (1939–1945 rr.)*. (Kyiv: Vydavnychyy dim “Al'ternatyvy”, 1999).
- Kucher, Volodymyr. “Rets. na: *Ukrayina partyzans'ka. 1941–1945 rr. Partyzans'ki formuvannya ta orhany kerivnytstva nymy. Nauk.-dovid. vydannya*. Kyiv: Parlament-s'ke vydavnytstvo, 2001. 319 s., *Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal. 1 (2003)*.
- Lysenko, Oleksandr. “Aktual'ni problemy istoriyi Ukrayiny periodu Druhoyi svitovoyi viyny”, u *Ukrayins'ka povstans'ka armiya – fenomen natsional'noyi istoriyi: Mater. Vseukr. nauk. konf. (Ivano-Frankivs'k: Play, 2003)*.
- Lysenko, Oleksandr. “Viys'kova diyal'nist' Romana Shukhevycha”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Lytvyn, Mykola. “Hromads'ko-politychna y derzhavotvorcha diyal'nist' Romana Shukhevycha”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Litopys *Ukrayins'koyi Povstans'koyi Armiyi. T. 1–53*. (Toronto, L'viv: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 1977–2016).
- Litopys UPA. *Nova seriya. T. 1–26*. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 1995–2016).
- Orhanizatsiya ukrayins'kykh natsionalistiv i Ukrayins'ka povstans'ka armiya. *Istorychni narysy*. (Kyiv: Naukova dumka, 2005).
- Orhanizatsiya ukrayins'kykh natsionalistiv i Ukrayins'ka povstans'ka armiya: *Fakhovyy vysnovok robochoyi hrupy istorykiv pry Uryadoviy komisiyi z vyvchennya diyal'nosti OUN i UPA*. (Kyiv: Naukova dumka, 2005).
- Patrylyak, Ivan. “Vstan' i borys'! Slukhay i vir...”: *ukrayins'ke natsionalistychne pidpillya ta povstans'kyy rukh (1939–1960 rr.)*. (L'viv: Chasopys, 2012).
- Patrylyak, Ivan. “Diyal'nist' Romana Shukhevycha na pochatku Druhoyi svitovoyi viyny”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Patrylyak, Ivan. *Peremoha abo smert': ukrayins'kyy vyzvol'nyy rukh u 1939–1960 rokakh*. (Kharkiv: Knyzhkovyy klub “Klub simeynoho dozvillya”; L'viv: “Chasopys”, 2015).
- Peleshok, Mariya. “Spohady yak dzherelo do vyvchennya osobystosti Romana Shukhevycha”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Posivnych, Mykola. “Diyal'nist' Romana Shukhevycha v boyoviy referenturi UVO-OUN (1923–1938 rr.)”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Posivnych, Mykola. “Roman Shukhevych (30.VI.1907 – 5.III.1950)”, u *Litopys Ukrayins'koyi Povstans'koyi Armiyi. Tom 45. Heneral Roman Shukhevych – “Taras Chuprynka”. Holovnyy Komandyr UPA*. (Toronto, L'viv: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 2007).
- Reyent, Oleksandr. “Nastav chas skazaty pravdu pro UPA”, u *Ukrayins'ka povstans'ka armiya – fenomen natsional'noyi istoriyi: Mater. Vseukr. nauk. konf. (Ivano-Frankivs'k: Play, 2003)*.
- Reyent, Oleksandr. “Ukrayins'kyy natsional'no-vyzvol'nyy rukh KHIKH-KHKH stolit': problemy metodolohiyi ta istorychnoyi pam'yati”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.
- Remarchuk, Taras. “Roman Shukhevych – strateh borot'by OUN ta UPA z radyans'kym rezhyomom”, *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008)*.

Roman Shukhevych u dokumentakh radyans'kykh orhaniv derzhavnoyi bezpeky (1940–1950). T. 1, 2, za red. V. Serhiychuka. (Kyiv: Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU, 2007).

Rusnachenko, Anatoliiy. Narod zburenny: Natsional'no-vyzvol'nyy rukh v Ukrayini i natsional'ni rukhy oporu v Bilorusiyi, Lytvi, Latviyi, Estoniyi u 1940–50-kh rokakh. (Kyiv: Pul'sary, 2002).

Shapoval, Yuriy. "Viyna pislya viyny", u Litopys UPA. Nova seriya. T 3. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2001).

Shapoval, Yuriy. "Roman Shukhevych i polityka pam'yati v suchasniy Ukrayini", Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008).

Serhiychuk, Volodymyr. "Pravdu vidkryly spetskhryny", u Litopys UPA. Nova seriya. T. 4. (Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2002).

Slyvka, Yuriy. "... A ty, slavnna Ukrayino, ne zabud' za mene!..", u Armiya bezsmertnykh. Povstans'ki svitlyny, vidpovidal'nyy redaktor i uporyadnyk Volodymyr V'yatrovych. (L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, 2002).

Starodubets', Halyna. Geneza ukraiyins'koho povstans'koho zapillya. (Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 2008).

Starodubets', Halyna. Ukraiyins'ke povstans'ke zapillya (druha pol. 1943 – poch. 1946 rokiv). (Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 2006).

"100 rokiv vid dnya narodzhennya Romana Shukhevycha", Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008).

Ukrayina v Druhiy svitoviy viyni u dokumentakh: Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv. T. 1–4. Uporyadn. V. M. Kosyk. (L'viv: L'vivs'kyi natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka; Instytut ukraiyins'koyi arkhieohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevs'koho NAN Ukraiyiny, 1997–2000).

Ukrayina – Pol'shcha: vazhki pytannya: Materialy naukovykh seminariv istorykiv "Ukraiyins'ko-pol's'ki vidnosyny pid chas Druhoyi svitovoyi viyny" (Varshava: Tyrsa, 1998–2001), T. 1–2; T. 3; T. 4; T. 5. (Luts'k: VMA "Teren", 2004), T. 9; (Varshava: Tyrsa, 2006), T. 10; (Luts'k: Volyns'ka oblasna drukarnya, 2009), T. 7; T. 8.

Ukraiyins'kyi vyzvol'nyy rukh: Zbirnyky 1–21. (L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, Instytut ukraiyinoznnavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukraiyiny, 2003–2016).

Ukraiyins'kyi vyzvol'nyy rukh. Zbirnyk 10: Do 100-richchya vid dnya narodzhennya Romana Shukhevycha. (L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, Instytut ukraiyinoznnavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukraiyiny, 2007).

Vakhula, Mar'yan. "Roman Shukhevych – viys'kovyy i politychnyy diyach Ukraiyiny", (Avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk, L'vivs'kyi natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2010).

Vedeneev, Dmytryy. Odysseya Vasylyya Kuka. Voенно-polytychesky portret posledneho komanduyushcheho UPA. (Kyev: K.Y.S., 2007).

Vyedyenyeyev, Dmytro. "Roman Shukhevych yak rozrobnyk stratehiyi i taktyky pidpillya OUN(b) u pislyavoyennyi period", Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008).

Vyedyenyeyev, Dmytro i Bystrukhin, Hennadiy. Dvobiy bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radyans'kykh syl spetsoperatsiy. 1945–1980-ti roky. (Kyiv: K.I.S., 2007).

Vyedyenyeyev, Dmytro i Bystrukhin, Hennadiy. Mech i tryzub. Rozvidka i kontrozvidka rukhu ukraiyins'kykh natsionalistiv ta UPA (1920–1945). (Kyiv: Geneza, 2006).

Vedenyeyev, Dmytro i Bystrukhin, Hennadiy. "Povstans'ka rozvidka diye tochno y vidvazhno...": Dokumental'na spadshchyna pidrozdiliv spetsial'noho pryznachennya Orhanizatsiyi ukraiyins'kykh natsionalistiv ta Ukraiyins'koyi povstans'koyi armiyi. 1940–1950-ti roky. (Kyiv: K.I.S., 2006).

V'yatrovych, Volodymyr. "Do pytannya kontseptsiyi ukraiyins'koho vyzvol'noho rukhu u KHKH stolitti", Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy kraysnavchyy chasopys. 14 (2008).

V'yatrovych, Volodymyr. "Roman Shukhevych – u dokumentakh radyans'kykh orhaniv derzhavnoyi bezpeky (1940–1950)", za red. V. Serhiychuka. Kyiv, 2007. T. 1. 640 s.; T. 2. 584 s., u Ukraiyins'kyi vyzvol'nyy rukh. Zbirnyk 10: Do 100-richchya vid dnya narodzhennya Romana Shukhevycha. (L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, Instytut ukraiyinoznnavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukraiyiny, 2007).

Zabilyy, Ruslan. "Litopys UPA". Nova seriya. Kyiv, Toronto, 2007. T. 10: Zhyttya i borot'ba henerala "Tarasa Chuprynyky" (1907–1950). Dokumenty i materialy. 815 s., Ukraiyins'kyi vyzvol'nyy rukh. 10 (2007).

Zakon Ukraiyiny "Pro pravovyy status ta vshanuvannya pam'yati bortsiv za nezalezhnist' Ukraiyiny u KHKH stolitti", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukraiyiny. 25 (2015).

Zdioruk, Oksana. "UPA: mizh ideolohichnymy stereotypamy i pravom. Poshuky shlyakhiv natsional'noho prymyrennya", Viche. 10 (2002).